

תוכן העניינים

1	כל האומר "אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: כל האומר..." אינו אלא טועה - למעשה העריכה של הדרשות האפולוגטיות בבבלי שבת נה ע"ב - נו ע"ב	גלעד ששון
37	Israel, the Nations, and the Angels in a Qillirian <i>Silluq</i> for Rosh ha-Shanah	צבי נוביק
67	"שור וארי מתנגחין עד שבא משיח": מסגרת, תוכן ומשמעות בנאום יהודה בגרסת התנחומא	ברכה אליצור
101	טיפוס הלשון הארץ-ישראלי של שרידי מהדורות תנחומא-ילמדנו מן הגניזה ותרומתו לחקר התהוות מדרשי התנחומא	יהונתן וורמסר ומשה לביא
133	'כתבתי בביאורי': הכסף-משנה ופסקאות פרשנות הרמב"ם בבית יוסף ובבדק-הבית כצהר לתהליכי עבודתו של ר' יוסף קארו	תרצה קלמן
155	אשתורי הפרחי: למקור השם ולמקומה של פרח (פלוראנצה)	עמיחי שוורץ
175		תקצירים בעברית
I		תקצירים באנגלית

CONTENTS

Gilad Sasson	Whoever maintains "R. Samuel b. Nahmani said in R. Jonathan's name: Whoever maintains" ... is merely erring – about the editing of the apologetic sermons in Bavli Shabbat 55b-56b (Heb.)	1
Tzvi Novick	Israel, the Nations, and the Angels in a Qillirian <i>Silluq</i> for Rosh ha-Shanah	37
Bracha Elitzur	“The Ox and Lion lock horns until the arrival of the Messiah”: Structure and Significance in Judah’s Speech in the Tanhuma Printed Edition (Heb.)	67
Yehonathan Wormser and Moshe Lavee	The Palestinian Language Type of Early Tanhuma Recension from the Cairo Genizah (Heb.)	101
Tirza Kelman	'I Wrote in My Commentary': The Kesef Mishneh and the Commentary of Maimonides in the Beit Yosef as a Prism to R. Joseph Karo's Work Process (Heb.)	133
Amichay Schwartz	Ashtori Ha-Parhi: The Origin of the Name and the Location of 'Floranza' (Heb.)	155
Hebrew abstracts		175
English abstracts		I

"כתבתי בביאורי": הכסף-משנה ופסקאות פרשנות הרמב"ם בבית-יוסף ובבדק-הבית כצהר לתהליכי עבודתו של ר' יוסף קארו

תרצה קלמן

זיהוי ותיאור תהליכי היצירה של כתבים, במיוחד כאלה שהשפיעו לטווח רחוק, הם מהחידות המסקרנות ביותר שהמחקר הטקסטואלי שואף להשיב עליהם. כאחד מחשובי הכותבים בהיסטוריה של ההלכה, שיטות עבודתו של ר' יוסף קארו והתהוות כתביו מסקרנות במיוחד. מאמר זה עוסק בפרשנותו של ר' יוסף קארו לרמב"ם, לאור ההשוואה בין חיבורים שונים שכתב. מחד, החיבור 'כסף-משנה', פרי עטו, אשר הודפס כפרשנות למשנה תורה לרמב"ם החל משנות השבעים של המאה ה-16, והפך לאחד הפרשנים המרכזיים המודפסים בצמוד לדברי הרמב"ם ונלמדים דרך שיגרה.¹ מאידך, דיון באותן ההלכות מתוך המשנה תורה במסגרת הטקסט של ה'בית-יוסף', חיבורו ההלכתי הגדול של ר' יוסף קארו, ובתיקונים שביקש להכניס לספרו בשלב מאוחר יותר ופורסמו תחת הכותרת 'בדק-הבית'.

מקרי המבחן במאמר זה שופכים אור על שיטות העבודה של ר' יוסף קארו כמו גם על היחס בין החיבורים השונים שהתפרסמו בפער של עשרות שנים. מדובר בקטעים מכתביו העוסקים באותם המקורות מכתבי הרמב"ם אולם בהקשרים טקסטואליים שונים, בזמנים שונים, ולאור מטרות שונות. מטבע הדברים, בידינו אפשרות מוגבלת לשרטט באופן אמין תהליכי עבודה של מחברים שלא הותירו בידינו טיוטות או גירסאות שונות של ספרם הערוך. אולם, העמדת הקטעים השונים זה בצד זה מאפשרת לזהות את ההיבטים הקבועים בשיטתו ובניסוחיו מחד, ואת ההיבטים המשתנים מבחינה תכנית

* ראשיתו של מאמר זה במחקר שביצעתי בעת שהייתי תלמידה לתואר שלישי במחלקה למחשבת ישראל באוניברסיטת בן גוריון בנגב בהנחייתו של פרופ' רמי ריינר. ברצוני להודות לו על תובנותיו והשיח המתמשך על עבודתו של ר' יוסף קארו ועל תהליכי עבודה מתמשכים של הכותבים אותם אנו חוקרים. תודתי נתונה לחברים שעיינו בגירסאות שונות של מאמר זה ותרמו לעבודתי, ובמיוחד לפרופ' פנחס רוט, ד"ר איילת הופמן-ליבון, ד"ר אהובה ליברלס נוימן, ד"ר אריאל סרי לוי, וד"ר אברהם יוסקוביץ. תודתי נתונה גם לעורכי כתב העת, פרופ' מולי וידאס ופרופ' מיכל סיגל בר-אשר ולשופטים האנונימיים על תרומתם המשמעותית להתקנת המאמר.

1 מחקר מעמיק על תוכן החיבור טרם פורסם. מחקר ראשוני על סדר זרעים בכסף-משנה פורסם על ידי משה עסיס ('משהו על 'כסף-משנה' לספר זרעים ועל נוסח ספר זרעים של מפרשי הרמב"ם בזמני של מרן', אסופות ג' (תשמ"ט), עמודים רעה-שכב), וחלק גדול ממנו הוקדש לביור גירסת הרמב"ם שבה השתמש ר' יוסף קארו. אקווה להשלים מחקר רחב היקף על תוכן החיבור כסף-משנה עצמו ולפרסם את ממצאיו.

וסגנונית מאידך. לאורך ספריו הארוכים של ר' יוסף קארו ניתן לזהות שלל דגמים שונים של יחס בין הכתיבה על אותה פיסקה של הרמב"ם בכתביו השונים. יחד הם מאפשרים לשרטט את מגוון תהליכי היצירה המתמשכים ולזהות דפוסי עבודה וכתיבה שלו. כך ניתן לחדור מבעד לשכבה האחידה לכאורה של הטקסט כפי שפורסם, ולזהות מקטעים שהם הערות והגהות היוצרות ריבוד בטקסט שהתחבר בהדרגה במשך שנים ארוכות.

א. ר' יוסף קארו ופרשנות הרמב"ם

העיסוק האינטנסיבי של ר' יוסף קארו בתורת הרמב"ם בכתביו ההלכתיים כבר זכה לתשומת לב מחקרית.² הרמב"ם הוא אחד משלשת עמודי ההוראה שהכרעתם עומדת בבסיס כלי ההכרעה שתוארו בהקדמה לבית יוסף. ר' יוסף קארו כתב באופן מפורש גם על הזיקה הדוקה בין שיטת הרמב"ם לשיטת הרי"ף, בהנחה שיש לצפות לזהות ביניהם, שבהתאם תוביל לרוב שכיח בשקילת דעתם אל מול שיטת הרא"ש.³ נוכל למצוא בבית יוסף גם התייחסויות למעמדו כמארא דאתרא של ארץ ישראל ומצרים,⁴ וגם שימוש בסמכותו של הרמב"ם ככלל הכרעה בדיני ממונות.⁵ בהקדמתו לבית יוסף שהוכן והודפס כהיפר טקסט של ספר הטור, הגדיר ר' יוסף קארו את רשימת המשימות שיבצע בכתביתו ביחס לספר הטורים של ר' יעקב בן הרא"ש. אחת מהמשימות שתיאר בהרחבה היא הבאת שיטת הרמב"ם ופרשנות דבריו:⁶

- 2 ראו ח' טשרנוביץ, תולדות הפוסקים: כולל שלשלת הפוסקים, תכונת חבוריהם ויסודי שיטותיהם בדרכי ההוראה מתקופת הגאונים עד השלחן ערוך ונושאי כליו, כרך ב', ירושלים, 1979, עמוד 224; י' טברסקי, הרב ר' יוסף קארו בעל השלחן ערוך, אסופות ג' (תשמ"ט), עמודים רמ"ה-רס"ב, עמודים רמז-רס; ת' קלמן, 'אפסוק ואכריע בין הסברות כי זהו התכלית': מימד פסיקת ההלכה בבית יוסף לר' יוסף קארו', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, התשע"ט, עמודים 108-113.
- 3 כך למשל בבית יוסף לחשן משפט סימן קט"ו הסתמך ר' יוסף קארו על הנחה זו כדי להכריע בין שני נוסחים אפשריים של דברי הרמב"ם: 'ומאחר שהרי"ף דחה סברא זו נראה לי שנוסחתנו בהרמב"ם נכונה מנוסחת הרב המגיד שכל מה שאפשר להסכים סברת הרמב"ם עם סברת הרי"ף יש לנו להסכים'.
- 4 ראו למשל בבית יוסף לאורח חיים קכ"ח: 'מכל מקום בכל מלכות ארץ ישראל ובמצרים נוהגים ... ואומרים שהם נוהגים כדעת הרמב"ם'. בדומה לכך כתב ר' יוסף קארו בבית יוסף ליורה דעה רס"ה: 'ובכל ארץ ישראל וסוריא וסביבותיה נוהגים לומר שהחיינו לפי שהם סומכים בהוראותיהם על פי הרמב"ם ז"ל'. דוגמאות נוספות להתייחסות לנושא בבית יוסף יש בבית יוסף לאבן העזר ל"ד, ובבית יוסף לחשן משפט ס"ז.
- 5 כלל זה נמצא בשימוש רווח בחלק חשן משפט, ולעיתים מנוסח בפירוש, כך למשל בבית יוסף לחשן משפט קס"ד: 'ולענין הלכה נקטינן כהרמב"ם ז"ל דבדיני ממונות נהיג רובא דעלמא כוותיה'.
- 6 פיסקה זו נמצאת בכל גירסאות ההקדמה החל מהדפסת הבית יוסף לאורח חיים לראשונה, בדפוס יושטיניאן, ונציה, 1550.

ואם המחבר [= ר' יעקב, מחבר ארבעה טורים] ישמייט סברת איזה פוסק כמו שתמצא פעמים הרבה שהשמייט סברת הרי"ף או סברת הרמב"ם או סברת פוסקים אחרים, יביא [= החיבור בית יוסף] סברת הפוסקים הנשמטים וטעמם. ואם דברי איזה מהפוסקים ההם בין שמביאם המחבר בין שאינו מביאם אינם מובנים יבאר דבריהם. ובפרט דברי הרמב"ם ז"ל כי בהרבה מקומות דבריו סתומים וחתומים הם מתבארים בספר הזה על פי מה שפירשו בו מגיד-משנה והר"ן. ולפעמים יקשה על פירושו ויפרש בדרך אחרת והמעייין את אשר יבחר ירצה ויקרב. ובקצת מקומות שיש בדברי הרמב"ם שצריכים ביאור והמפרשים הנזכרים לא דברו בו יפרש דבריו.

ר' יוסף קארו אכן ביצע את הצהרתו זו, וכמעט כל סימן בבית יוסף מכיל דיון נרחב בדברי הרמב"ם ביד החזקה, בין אם כהמשך לדברי הטור שהביא את שיטת הרמב"ם בדבריו, ובין אם כתוספת והרחבה לדיון שבטור. כפי שציין בהקדמה, הפירוש לדברי הרמב"ם נעשה בחלק מהמקרים לאור דברי הפרשנים הקיימים, ובמקרים אחרים מדובר בחידוש של ר' יוסף קארו עצמו. לעיתים קרובות כולל הדיון בדברי הרמב"ם השוואה בין קטעים שונים שכתב הרמב"ם, בין אם בהלכות שונות במשנה תורה, ולעיתים אף בהשוואה לפירושו למשנה.

אין זו ההתייחסות היחידה למשנה תורה בהקדמה לבית יוסף. הפיסקה שמקדימה את הפיסקה המצוטטת לעיל, מכילה הצהרה של ר' יוסף קארו על כך שבתחילה שאף לכתוב את ספרו סביב משנה תורה לרמב"ם, ורק אחר כך חזר בו והחליט לכתוב על גבי הטור. קשה לדעת האם אכן התחיל ר' יוסף קארו בכתיבה סביב ספרו של הרמב"ם או שמדובר רק בהתלבטות שקדמה לכתיבה. בהתאם, לא ניתן להעריך כמה עבודה כבר בוצעה לפני ששינה את דעתו, אם בכלל. עיון בבית יוסף מגלה כי המבנה הטקסטואלי שלו מבוסס כולו על ההגיון הפנימי ועל הטקסט של הטור. אם אכן היתה כתיבה מוקדמת יותר סביב ספרי הרמב"ם הרי שהשינוי הצריך כתיבה מחדש של הטקסט כולו.⁷ בנוסף, או כתוצאה מהחלטה זו, עמל ר' יוסף קארו על כתיבת ביאור לרמב"ם.⁸ הביאור במלואו הובא לדפוס לראשונה בונציה רק בשנות השבעים של המאה ה-16, באחרית ימיו של ר' יוסף קארו שהיה כבר בן למעלה משמונים שנה. למעשה, אחד

7 וזאת בניגוד לדבריו של טשרנוביץ, אשר ראה בבית יוסף חיבור שעוצב בכתיבה על הרמב"ם והודבק לטור בשלב מאוחר. ראו טשרנוביץ (לעיל הערה 2) עמוד 222. על מבנה הדיון הכללי בבית יוסף ראו קלמן (הערה 2 לעיל), עמודים 121-130.

8 לאחרונה טען חגי פלאי, מבלי לבסס את דבריו, שהכסף-משנה נועד לספק תשתית להכרעת הלכה עצמאית של תלמידי חכמים בניגוד לשולחן ערוך שנועד לקהל רחב יותר. ראו ח' פלאי, חלק שני: עיונים במפעל הפסיקה של ר' יוסף קארו, בתוך 'בן-נאה, ח' פלאי, מ' אידל, ר' יוסף קארו: היסטוריה, הלכה, קבלה, ירושלים, 2021, עמוד 149.

המקורות המרכזיים למידע על מותו, כולל תאריך פטירתו המדויק, הוא דבריו של המגיה, חזקיה בן יצחק מפאנו, בסופו של הכרך הרביעי מכרכי המשנה תורה במהדורה הראשונה שבה הודפס הכסף-משנה:

אמר המגיה [...] כמעט שעברנו מחקי המדפיסים לעשות נחת רוח למאהבי הרב הנזכר שחשקה נפשם לחזות בנועם הספר הנורא הזה בחיפזון שכינה, עדין לא לקחה אזננו שמץ מהלקח ארון האלקים הרב המופלא כמוהר"ר יוסף קארו זצ"ל, שנתבקש בישיבה של מעלה יום ה' י"ג ניסן של"ה והיתה מנוחתו כבוד. וגם אחרי כן היתה יד ה' בזקן ונשוא פנים, הוא הראש במלאכת הדפוס שלא הניח כמותו.⁹

אותו מגיה הקדיש תודה מיוחדת בראש הכרך הראשון של המשנה תורה המחודש¹⁰ למאמצי הפניה לר' יוסף קארו:

המחברים יזהירו כוזהר הרקיע והמסייעים בהדפסה מצדיקי הרבים כככבים לעולם ועד, ובראשם הרב המובהק כמהר"ר משה פרויניצאלי יצ"ו שהוא במנטובה ומצודתו פרושה בצפת תוב"ב לזרז הרב המופלא בעל הכסף-משנה להועיל בו את הרבים.¹¹

תיאור זה מרמז כי יתכן שר' יוסף קארו לא יזם את הדפסת הכסף-משנה - בניגוד למעורבותו בהדפסת הבית-יוסף והשלחן ערוך - אלא נאות להיענות ללחצים ולהדפיס את ספרו אף על פי שטרם הושלם ונערך כראוי. אפשרות זו, שמעמדו בעת הזו כמו גם גילו המבוגר עשויים להצדיק, מסבירה היטב את חוסר העקביות בעריכת הכסף-משנה, אך מפתיעה לאור המקורות שבהם מתאר ר' יוסף קארו את ביאורו לרמב"ם עשרות שנים קודם לכן, מהם ניכר כי שגירסה כלשהי של הכסף-משנה היתה מתוכננת שנים ארוכות קודם לכן, ור' יוסף קארו התעתד לפרסמה.

- 9 דברים אלו יחד עם כל שאר הקדמות וחתומות המדפיסים במהדורה זו הובאו בהרחבה כחלק מתיאור מהדורות הרמב"ם אצל י"י דינסטאג, 'משנה תורה לרמב"ם, ביבליוגרפיה של הוצאות', מחקרים במדעי היהדות, ספר יובל לכבוד יצחק קיוב, ניו יורק, תשל"ב, עמודים כא-קח, בעמוד מ.
- 10 משנה תורה, מדע - זמנים, ויניציאה של"ד.
- 11 מובא אצל דינסטאג (שם), עמוד לה, וכן אצל מ' בניהו, יוסף בחירי: מרן ר' יוסף קארו, ירושלים, תשנ"א, עמוד קעג.

כבר בשנת שכ"ט (1569), רשם ר' יוסף קארו גילוי מפי המגיד שלו, ממנו מתחוור שהחיבור כבר זכה לשמו,¹² והתקווה להדפסתו כבר היתה קיימת. כך נפתחת הפיסקה שהודפסה תחת הכותרת 'פרשת כי תבא' במגיד מישרים:¹³

אור לט"ו לאלול שנת השכ"ט [...] והא ממרי בסעדך לזכותך להדפיס ספר כסף-משנה וספר קופת הרוכלים ולחבר כל מה שבדעתך לחבר ועל המשנה ועל המקרא וכל העולה על לבך על תורת וליירד לחכמת הקבלה יותר מהרא"ש שבמירון והוא ייתי למילף מינך להן חזק ואמץ ואל תפריד מחשבתך ממני אפילו רגע ואני זאת בריתי אתך אמר ה' וכו' תורה מחזרת על אכסניא שלה.

האבחנה שיש בניסוח ההתגלות בין הכסף-משנה וקופת רוכלים, שיש לשער שהוא שו"ת אבקת רוכל שבידינו או קובץ דומה לו, לבין הספרים האחרים שמוגדרים ככאלה ש'בדעתך לחבר', מבחירה שהחיבור כבר היה קיים בידי ר' יוסף קארו בגירסה כלשהי. זוהי העדות המוקדמת ביותר לשמו של החיבור, והיא אכן קודמת במספר שנים להדפסתו. יחד עם זאת, דומה שיש לזהות שלב מוקדם יותר שבו יש בידינו עדויות לקיום חיבור כלשהו של ר' יוסף קארו על הרמב"ם, אולם הוא טרם זכה לשמו.

למעשה, כבר שנים ארוכות קודם לכן, בעת הדפסת הבית-יוסף בשנות ה-50 של המאה ה-16, הפנה ר' יוסף קארו לביאורו לדברי הרמב"ם כמה וכמה פעמים.¹⁴ כך למשל,¹⁵ בבית-יוסף לסימן הראשון ביורה דעה, דן ר' יוסף קארו בפסיקות השונות לאור

12 בהקדמה לחיבור כתב ר' יוסף קארו שבחר בשם 'כסף-משנה' על שם כיסופיו להבין את המשנה תורה. יחד עם זאת, נראה כי במקביל יש להתייחס למילים 'כסף-משנה' גם כהרמוז לפסוק בבראשית מג, 12, 'וכסף משנה קחו בידכם ואת הכסף הנושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם אולי משגה הוא' אלה הם דבריו של יעקב המספק לבניו סכום נוסף (= משנה) של כסף, כיוון שהכסף שלקחו בפעם הקודמת שירדו למצרים שב אליהם בדרך פלא. ר' יוסף קארו השתמש בהרמוזים מחטיבת סיפורי יוסף ואחיו בספר בראשית גם בהקדמה ובפיסקת הסיכום של הבית-יוסף. אם אכן כך הוא, הרי שיתכן שיש בכך לרמז לכך שר' יוסף קארו חש שהכסף-משנה הוא תוצר של פער בין מטרות הבית-יוסף לבין הצלחתו לממש אותן ואכמ"ל.

13 מגיד מישרים, דפוס י' מץ, וילנה, תר"מ, דף מד ע"ב. על היחס בין סדרי ההתגלויות לרצף הספר ראו רי"צ ורבלובסקי, ר' יוסף קארו: בעל הלכה ומקובל, ירושלים, תשנ"ו, עמודים 267-276.

14 לשאלת מספר ההפניות ההדדיות בין הכסף-משנה לכתבים אחרים של ר' יוסף קארו באופן כללי התייחס באחרונה אהרונוב במאמרו. ראו א"א אהרונוב, חיבוריו של מרן הבית-יוסף ר' יוסף קארו ז"ל דרכי התהוותם וסדר כתיבתם, קובץ עץ חיים שנה י"ד חוברת ב' [ל"ד], תש"פ, עמודים תפ"ח-תקל"ט, בעמודים תצ"א-תצ"ט. במכלול הנושאים שעסק בהם, מאמרו אינו מתייחס כלל למחקרים אקדמיים (שלי ושל אחרים) שרלוונטיים לנושאים שבהם הוא דן.

15 קיימים מקרים נוספים שבהם יש הפניה לביאורו לרמב"ם והם אינם מצוטטים בלשונם בגוף המאמר. כך בבית-יוסף לאורה חיים סימן ס', לאורה חיים סימן קל"ח, לאורה חיים סימן רצ"ד, ליורה דעה

הדיון התלמודי (חולין י"ב ע"א) במחלוקת התנאית בין ר' חנינא לר' יהודה, לגבי האפשרות לסמוך על כשרות הבשר במקרה של גדי שאבד ונמצא שחוט. אגב הצגת הקושיה של הרשב"א והר"ן על שיטת הרמב"ם הוא מעיד שיש לו מענה לקושייתם, אך מוותר על הבאתו:

ופסק הרא"ש כרבי חנינא מדאמרינן בפרק אלו מציאות רבי חנינא מצא גדי שחוט בין טבריה לצפורי והתירו לו משום שחיטה כרבי חנינא בנו של רבי יוסי הגלילי וכן פסקו הרשב"א והר"ן ז"ל ותמהו על הרמב"ם שבפ"ד פסק כרבי יהודה ובביאורי להרמב"ם כתבתי טעם לדבריו. ובעל העיטור פסק כרבי יהודה.

דוגמה נוספת למקרה שבו הטקסט בבית יוסף הוא חידתי, והבנת כוונתו של ר' יוסף קארו אפשרית רק בהנחה שניתן לעיין בביאור לרמב"ם שהודפס רק עשרות שנים אחרי הפרסום הראשון של הטקסט החסר, יש בבית יוסף ליורה דעה סימן קע"ז. בפתח הדיון על חלוקת ההפסדים בין שותפים שחלקם בהשקעה שונה באופן שלא יהיה בו חשש לריבית אסורה, אך ההסכמה המפורשת ביניהם התייחסה רק למקרה רווח ולא למקרי הפסד, כתב ר' יוסף קארו בבית יוסף:

ולענין אם התנו על חלוקת הרווח ולא הזכירו ההפסד הנה הרמב"ם בפרק ו' מהלכות שלוחין כתב דעת רבותיו ודעתו וביארתי טעמם יפה בביאורי להלכות ההם.

בכסף-משנה על ההלכה המדוברת במשנה תורה (הלכות שלוחין ושותפין פרק ו' הלכה ה') הסביר ר' יוסף קארו את השיטה שציטט הרמב"ם מפי רבותיו, אחרי פתיחה שבה תיאר את מורכבותם: 'דברים אלו נראין כדברי הספר החתום בלי טעם וה' האיר עיני לירד לעמקן והילך ביאורן'.

ישנם גם מקרים של הסתמכות של ר' יוסף קארו על האפשרות לקרוא את מה שכתב בכסף-משנה, מתוך אבחנה בין הספרים, והבהרה שהבית יוסף לא נועד להיות ביאור של הרמב"ם באופן מלא. כך למשל בבית יוסף ליורה דעה סימן ש"מ התייחס ר' יוסף קארו לצמד פסיקות של הרמב"ם בהלכות עבודה זרה, שלכאורה היה אפשר להניח שיוכרעו שתיהן על פי שיטתו של אותה אמורא, אך פסיקתו מתאימה באחת לשיטת שמואל ובשניה לשיטת ר' חיא. בכסף-משנה להלכות עבודה זרה פרק ב' הלכה ו' אכן ישנה התייחסות

סימן ק"י, ליורה דעה סימן קמ"א, ליורה דעה סימן קמ"ז, לאבן העזר סימן קי"ד, לחשן משפט סימן י"א, לחשן משפט סימן ל"ג, לחשן משפט סימן ל"ד (במקרה נוסף לזה שיצוטט להלן). לחשן משפט סימן ס', ולחשן משפט סימן קכ"ו.

נרחבת לשאלה זו הן בשיטת מהר"י קולון, והן בפיתוח תשובות עצמאיות של ר' יוסף קארו עצמו. לעומת זאת, בבית-יוסף ליוורה דעה סימן ש"מ כתב ר' יוסף קארו:

אבל הרמב"ם כתב בהלכות עבודה זרה בפרק ב' כל השומע ברכת השם חייב לקרוע ואפילו על ברכת הכינוי חייב לקרוע והוא שישמענה מישראל פסק בחדא כשמואל ובחדא כרבי חייא וכבר נתתי טעם לדבריו בביאורי לספר המדע ואין כאן מקום להאריך.

ישנם גם מקרים שבהם ישנה הפניה ישירה לביאור לרמב"ם, בניסוחים שמהם משתמע שהוא מצפה שהקורא יוכל לגשת לדבריו ולקרוא אותם. כך למשל כתב בבית-יוסף לחשן משפט סימן ל"ד כשהתייחס לשיטת הרמב"ם בהסבר הסיבות להגדרת פסולי העדות בהלכות עדויות (פרק י' הלכה ד') ככאלה:

כתב הרמב"ם מפריחי יונים וכו'. טעם דברי הרמב"ם כתבתי בארוכה בביאורי פ"י מהלכות עדות עיין עליו.

יחד עם זאת, ההפניות הללו אינן בהכרח מעידות על קיומו של טקסט ממשי שאליו מוסבת ההפניה. עיון בבית-יוסף לאורח חיים סימן קל"א והשוואתו לכסף-משנה שבידינו, מעורר שאלות לגבי ניסוח ההפניות לפירוש הרמב"ם. ר' יוסף קארו עוסק בקטע זה בדיני נפילת אפיים, ומזכיר ברמז קושיה העולה מהשוואה בין שני מקומות שונים בדברי הרמב"ם שעשויים להיות רלוונטיים לדיון, אחד בהלכות תפילה והשני בהלכות עבודה זרה:

וכן כתב הרמב"ם בפ"ו מהלכות ע"ז ומה שיש לדקדק על דבריו ממה שכתב בפ"ה מהלכות תפילה כתבתי בביאורי לספר אהבה.

אולם, עיון בכסף-משנה על שתי ההלכות המדוברות יגלה כי בפרק החמישי מהלכות תפילה שבספר אהבה לא נמצא את רובו של הדיון בסתירה לכאורה, אלא בראש ובראשונה הפניה לדיון שאכן מופיע בכסף-משנה להלכות עבודה זרה פרק ו' הלכה ו'. יתכן אם כן שלמרות הניסוחים בבית-יוסף שניתן להסיק מהם שהטקסט של הפרשנות למשנה תורה כבר קיים, למעשה הוא רק בתהליכי התהוות. העובדה שמשותפת לכל הציטוטים הללו הפניה כללית לביאור הרמב"ם נטול שם עשויה אף היא לרמז על כך.¹⁶ כאמור, המקרה המוקדם ביותר שבו מופיע השם 'כסף-משנה' הוא ההתגלות במגיד מישרים משנת שכ"ט שצוטטה לעיל, בשלב שבו הן הבית-יוסף והן השלחן ערוך כבר הודפסו והופצו.

16 אהרונב (לעיל הערה 14, עמוד תצ"ט) העיר גם הוא על האבחנה הנדרשת בין הפניה לחיבור לבין הפניה לחיבור בשמו.

לעומת ההפניה הכללית לאורך הבית-יוסף, במספר קטן של הערות שבבדק-הבית, רובן בחלק האחרון, חלק חשן משפט,¹⁷ כבר מוזכר הכסף-משנה בשמו, אולם אין לדעת האם כך היה בניסוח המקורי של ר' יוסף קארו עצמו או שמדובר בעריכה שנעשתה על ידי ר' יהודה בן ר' יוסף קארו או בידי המדפיסים, בשלב שבו הכסף-משנה כבר הודפס.¹⁸ הפניות מפורשות בכיוון הנגדי קיימות גם קיימות. בעשרה מקרים יש בטקסט של הכסף-משנה התייחסות לבית-יוסף בשמו, כספר שר' יוסף קארו מפנה אליו את הקוראים של פירושו לרמב"ם. תשעה מקרים כאלה¹⁹ הם הפניה פשוטה שמיידיעת את הקורא שישנה הרחבה בנושא בבית-יוסף, או שהדברים כבר בוארו שם. נוכל ללמוד מכך שר' יוסף קארו הניח שקוראיו מכירים את הבית-יוסף והאפשרות לעיין בו מעשית עבורם. בהלכות בית הבחירה פרק ז' הלכה ט' הוא אף מצווה על הקורא 'וכל הדברים הללו ביארתי באר היטב בספר בית-יוסף שעל טור א"ח בסימן ב' עיין עליו', בהנחה שאין צורך להרחיב בכסף-משנה לגבי מה שכבר נמצא בבית-יוסף.²⁰

מקרה עשירי ויוצא דופן יש בכסף-משנה על דברי הרמב"ם בהלכות כלאים פרק ט' הלכה ז', שם הציג ר' יוסף קארו פער בין דבריו בבית-יוסף לבין דעתו כעת, בזמן כתיבת הכסף-משנה. ר' יוסף קארו דן שם באופן שבו פירש ר' יעקב בן הרא"ש בטור יורה דעה סימן רצו את דברי הרמב"ם על מקרה שבו בהמות שיש איסור כלאיים בעבודה משותפת שלהם, עובדות זו לצד זו מבלי שיהיו קשורות אחת לשניה:

ומדברי הטור נראה שהוא מפרש שרבינו [= הרמב"ם] מחייב אפילו אינם קשורים יחד אם הנהיגם בקול ואף על פי שבחבורי בית-יוסף הראיתי פנים לסברא זו לדעת רבינו לפי האמת אינו נראה לי אלא אם אינם קשורים יחד והנהיגם בקול רבינו נמי פטר ולא בא לומר אלא שאף ע"פ שלא משך ולא הנהיגם ביד חייב אם הנהיג בקול והוא שיהיו קשורים יחד, זה הוא הנראה בפשט דברי רבינו. ועוד אני אומר שאותה סברא אי אפשר להעלותה על הדעת

17 ראו להלן בסעיף ד' ובהערה 26 שם.

18 דוגמה מובהקת להתערבות שכזו בטקסט תנואר להלן בסעיף ד'.

19 בכסף-משנה להלכות עבודה זרה פרק יא הלכה ח, בכסף-משנה להלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ג הלכה א, בכסף-משנה להלכות שחיטה פרק ג הלכה טז, בכסף-משנה להלכות בכורות פרק ב הלכה יט, בכסף-משנה להלכות מקוואות פרק ד הלכה ב, בכסף-משנה להלכות מילה פרק ב הלכה ח, בכסף-משנה להלכות נדרים פרק ט הלכה יט, בכסף-משנה להלכות נדרים פרק ט הלכה כ, ובכסף-משנה להלכות בית הבחירה פרק ז הלכה ט.

20 ציפיה דומה של ר' יוסף קארו מקוראיו נמצאת גם בשו"ת שלו, ראו למשל שו"ת בית-יוסף דיני יבום וחליצה סימן ו: 'שהרי בהדיא הכשיר רבינו ירוחם ות"ה והרשב"א אפילו בארוסה דעלמא אם כתב הדין אתנתי בב"י תמצאנו'.

דהא מושך ומנהיג ביד אין לחייב אלא א"כ קשורים יחד דאל"כ לא קרינן בהו יחדיו והיאך אפשר להחמיר במנהיג בקול יותר מבמושך ומנהיג וזה פשוט.

כלומר, ר' יוסף קארו חוזר בו באופן מוצהר וחד מההצדקות שסיפק בבית-יוסף לאופן שבו ר' יעקב בן אשר פירש בטור שלו את דברי הרמב"ם. כפי שאראה מיד, קיימים מקרים נוספים בהם יש פער בין דעתו של ר' יוסף קארו ביחס לדברי הרמב"ם כפי שהיא מוצגת בבית-יוסף לבין דבריו בכסף-משנה. אולם, מקרה זה מיוחד בהתייחסותו הישירה של ר' יוסף קארו לפער, באמירה המפורשת ששינה את דעתו, ובכך שהפנה באופן ישיר לדבריו בבית-יוסף. במקרים אחרים ההשוואה, אם תהיה, תתרחש רק ביוזמת הלומד. ברור אם כן שהשלמת הכסף-משנה מאוחרת לפרסום הבית-יוסף, ובמקביל הניסוחים ביחס לביאור הרמב"ם שיש בבית-יוסף אינם מותירים ספק בדבר קיומו של חיבור שר' יוסף קארו כבר כתב חלקים נרחבים עוד לפני השלמת ספרו המוקדם.

ב. מקבילות בין הספרים - דגמים שונים

בהקדמה לכסף-משנה הציג ר' יוסף קארו את יעדיו של החיבור:

והנה לא זכינו לאורו [= של הספר מגיד-משנה שהוזכר לפני כן] כי אם בספר זמנים ונשים וקדושה ונוזקין וקנין ומשפטים. ואף בספרים הללו נשאו קצת הלכות וקצת פרקים שלא בא לידינו ביאורם. ונכספה גם כלתה נפשי להבין דבריו בכל ספריו ולדעת מוצאן ומובאן, וכן ראיתי כמה אנשים מתאווים ונכספים לזה. ולכן קמתי אני הצעיר יוסף בן מהר"ר אפרים בן מהר"ר יוסף קארו זלה"ה. ונתעודדתי ונתחזקתי ברחמי שמים והסכמתי לכתוב על שאר ספרי הרמב"ם מוצא כל דין ודין ולבאר דבריו ולהשיב להשגות הרב ר' אברהם בן דוד ולהגהות הרמ"ך כאשר תשיג ידי הקצרה. וגם בספרים אשר כתב בהם הרב המגיד נשאו מקומות שצריך לדקדק בהם ואשיב ידי עליהם. ואם נמצא לדברי המפרשים הגמרא או להרב רבי יצחק אלפס או בתשובותיהם שדברו בהם בהבנת דברי הרב רבינו משה בן מיימון אכתוב דבריהם. ואם יראה לי ליישב בדרך אחר אכתוב מה שיורוני מן השמים והמעיינן את אשר יבחר ירצה יקרב. ובמקומות שלא אמצא בהם בדברי המפרשים הנזכרים אכתוב הנראה לעניות דעתי.

כלומר, הכסף-משנה נועד בראש ובראשונה למלא את החלל שהותירה חלקיות ספרו של המגיד-משנה, אף שר' יוסף קארו הוסיף כי לעיתים יתייחס גם לקטעים שעליהם כבר כתב המגיד-משנה ויוסיף על דבריו. כוונתו היא לאתר את מקורות הרמב"ם, לפרש את דבריו, ולהשיב להשגות על הלכותיו. בנוסף לכך הוא מצהיר על כך שיציג מקורות פרשניים ואף שו"תים שיש בהם התייחסות לדברי הרמב"ם. כל זאת ועוד אכן מתבצע באופנים אלו ואחרים בתוך הכסף-משנה. אולם, לעיתים קשה להבין מהם הגורמים לכך

שיש התייחסות בכסף-משנה להלכה זו או אחרת ברמב"ם ואילו הלכה אחרת נותרת נטולת התייחסות. אף שלאור ההקדמה מתבקש להציע שיש קשר להיקף הכתיבה של בעל המגיד-משנה, המצאי בפועל אינו מתאים לאפשרות זו. ישנם מקרים רבים שבהם עיקר דברי ר' יוסף קארו בכסף-משנה הם חיזוק למגיד-משנה, ומקרים רבים אחרים שבהם אין מגיד-משנה על הלכה שאין אליה התייחסות גם בכסף-משנה. ניתן היה לשער שבמקרים אלה הסיבה לכך היא שלר' יוסף קארו לא היה מה להעיר או לחדש על אותה ההלכה ברמב"ם, אולם במקרים רבים מאד עיון בבית-יוסף יגלה שזו אינה הסיבה, שכן ניתן לאתר בבית-יוסף דיון מעמיק בדברי הרמב"ם על אותה הלכה, במקורותיו של הרמב"ם ומשמעות דבריו, בסגנון שמתאים שתהיה לו מקבילה בכסף-משנה, אולם אין כסף-משנה לאותה הלכה כלל. לעיתים היעדר הדיון בכסף-משנה בולט במיוחד בגלל אמירה ברורה בבית-יוסף על צורך בביאור כזה. כך למשל כתב ר' יוסף קארו בבית-יוסף לאבן העזר סימן פ"ח, על הרמב"ם בהלכה י' בפרק כ"ג מהלכות אישות הדנה בהבדל בין אישה מורדת לגרושה אחרת בהקשר של חובו של האיש המגרש ביחס לרכוש שלה שעשה בו שימוש בזמן הנישואים:

ומ"ש במה דברים אמורים במגרש מדעתו אבל במורדת וכו'. כ"כ שם הרי"ף והרא"ש וכך הם דברי הרמב"ם בפכ"ג מהלכות אישות אף על פי שהם שתומים קצת.

אף שלהלכות אחרות בפרק זה יש התייחסות בכסף-משנה, למרות הצורך בהסבר שמונח בבית-יוסף לא קיים להלכה זו כסף-משנה.

יחד עם זאת, ישנם מקרים רבים שבהם הטקסט שבבית-יוסף ושכסף-משנה מקבילים באופן מלא. להמחשת התופעה הנפוצה אציג רק דוגמה אחת, שהיא גם קצרה יחסית וההקבלה בין חלקיה ברורה. הרמב"ם בהלכות עדות פרק ו' הלכה ד' קובע כי די בכך שמסמך מבית דין יקבע ששטר קויים בפני בית הדין כדי להקנות לו תוקף, ואין צורך שיפורט בו האופן ההלכתי שבו קויים השטר. זאת, אף שהוא מציין כי מקובל באופן גורף לציין את אופן הקיום במסמכי בתי הדין. למעשה, מסביר ר' יוסף קארו בדבריו על הלכה זו בספריו השונים, ניסוח זה מתבסס על פרשנותו של הרמב"ם לסוגיה במסכת כתובות (כא ע"א) לפיה דבריו של שמואל בסוגיה לפיהם משתמע שיש בעיה בהנחה שבית הדין ידע כיצד לפעול, הם חשש שמעבר לעיקר הדין. השוואה בין הניסוח בבית-יוסף והניסוח בכסף-משנה מבהירה שגרעין הטקסט זהה, וההבדלים בין הניסוח בספרים השונים מועטים ושוליים:

בית-יוסף לחיוב משפט סימן מו	כסף-משנה להלכות עדות פרק ו הלכה ד
כתב הרמב"ם בית דין שכתבו וכו'.	ב"ד שכתבו במושב שלשה היינו וכו'.
נ"ל שלמד כן מדאמרין בפ"ב דכתובות ההוא שטרא דאתקיים בי דינא דמר שמואל והוה	נ"ל שהוציאו מדפרכינן בגמ' לרב יהודה אמר שמואל דאמר הלכה כחכמים מההוא שטרא

<p>שנתקיים בבי דינא דמר שמואל והוה כתיב ביה מדאתא רב ענן ואסהיד אחתימת ידיה ואדחד דעמיה ומנו רב חנן ומדאתא רב חנן ואסהיד על חתימת ידיה ואדחד דעמיה ומנו רב ענן אשרגוהי וקיימגוהי כדחזי ואסיקנא דההוא שטרא דיתמי הוה וחש שמואל לב"ד טועים וסבר שמואל דילמא איכא דס"ל כרבי וכו' סבר אעביד רווחא כי היכי דלא מפסדי יתמי ונראה שמפרש רבינו שמן הדין לא היה צריך לכתוב הדרך שבה נתקיים אלא שחשש שמואל שמא הב"ד שיבא לפניו שטר זה יאמר דילמא ב"ד שקיימוהו טועים היו ולא אחזיקנו במקויים אחר שלא נתברר בו הדרך שבה נתקיים לכן כתב בו הדרך שבה נתקיים וסבר אם אכתוב כרבנן דילמא איכא דס"ל הלכה כרבי וסובר רבינו דמדאמר' וחש שמואל לב"ד טועים חששא בעלמא היתה ולא מן הדין</p>	<p>כתיב מדאתא רב ענן ואסהיד אחתימת ידיה וכו' ואסיקנא דההוא שטרא דיתמי הוה וחש שמואל לבית דין טועין וסבר שמואל דילמא איכא דסבירא ליה כרבי סבר אעביד רווחא כי היכי דלא מפסדי יתמי ונראה שהרמב"ם מפרש שמן הדין לא היה צריך לכתוב הדרך שנתקיים בה אלא שחש שמואל שמא הבית דין שיבא לפניו שטר זה יאמר דילמא בית דין שקיימוהו טועין היו ולא אחזיקנו כמקויים אחר שלא נתבאר בו הדרך שבו נתקיים וסבר אם אכתוב כרבנן דילמא איכא דסבירא ליה הלכה כרבי וכו' וסובר הרב ז"ל דמדאמרין וחש שמואל חששא בעלמא היתה אבל מן הדין לא היה צריך לכתוב הדרך שבה נתקיים השטר</p>
--	--

תופעה שמתרחשת בחלק מהמקבילות היא היפוך של הניסוח שמתייחס לפרשנות של ר' יעקב בן אשר לדברי הרמב"ם בטור, כך שתוכן הדברים המקביל מנוסח בבית יוסף כהתייחסות לדברי רבינו הטור לעומת דברי הרמב"ם, ולעומת זאת בכסף משנה הרמב"ם הוא זה שמכונה רבינו, ואילו ר' יעקב בן אשר הוא זה ששיטתו היא החיצונית לבסיס הדיון. כדוגמה יחידה לתופעה נרחבת זו אציג את הבית יוסף לאורה חיים סימן ט"ז, ביחס לכסף משנה לפרק השלישי בהלכות ציצית, הלכה א'. נושא הדיון הוא גודל הבגד שמחייב הטלת ציצית. דברי הטור כמו גם דברי הרמב"ם מבוססים על הבריתא שמוכאת במסכת מנחות (דף מ' ע"ב) וקובעת שקנה המידה הוא גודל בגד שמכסה קטן ראשו ורובו. בדברי הטור מוזכר גיל תשע, ואילו הרמב"ם השתמש בקטגוריה של הליכה לבד בשוק:

כסף משנה	בית יוסף
<p>והטור כתב כל שקטן בן ט' שנים יכול לכסות בו ראשו ורובו. ונראה שאינו כדעת רבינו דהא פחות מבן ט' נמי מתהלך לבדו בשוק ואפשר שהטור מפרש דה"ק רבינו קטן המתהלך לבדו בשוק עם טליתו ואינו צריך אחר לשומר שלא יאבד הטלית וכדמשמע מדברי</p>	<p>ורבינו שכתב שהוא בן תשע שנים משמע דהיינו דלא כהרמב"ם דהא פחות מבן תשע נמי מתהלך לבדו בשוק ואפשר שרבינו מפרש דהכי קאמר הרמב"ם קטן המתהלך לבדו בשוק עם טליתו ואינו צריך אחר לשומר שלא יאבד הטלית</p>

<p>סמ"ג וסובר הטור שכל שהוא פחות מבן ט' צריך לשומרו שלא יאבד הטלית</p>	<p>והדמשמע מדברי סמ"ג וסובר רבינו דכל שהוא פחות מבן תשע צריך לשמרו שלא יאבד הטלית</p>
--	---

ישנם מקרים שבהם ניתן להצביע בבירור על התפתחות בדיון, שמתחיל בבית-יוסף וממשיך בכסף-משנה. דוגמה לכך יש בהשוואה בין הבית-יוסף לחשן משפט סימן לג והכסף-משנה להלכות עדויות פרק יג הלכה ב. מקרה זה שונה מהמקרים האחרים שהוזכרו עד כה, כיוון שאין בפיסקה זו בית-יוסף התייחסות ישירה לרמב"ם אלא רק עיסוק בתוכן זהה. הן ר' יעקב בן אשר בסימן זה בהלכות עדות בטור, והן הרמב"ם בפרק זה הלכות עדות כמשנה תורה, עוסקים בהגדרות של קרובים שפסולים לעדות שנוגעת לקרוב משפחתם. המשפטים שאליהם התייחס ר' יוסף קארו בשני המקרים כמעט זהים, ונוגעים לכך שגרים אינם נחשבים קרובי משפחה, ואפילו אחים תאומים שהתגיירו יכולים להעיד זה לזה. בבית-יוסף לחשן משפט הדיון על משפט זה בטור נפתח בציטוט של דברי רב נחמן בדף כב בפרק השני של מסכת יבמות (עא), ובפירוש רש"י על אתר, ומיד אחר כך עבר ר' יוסף קארו לצטט את סוגיה שמקורה בפרק האחד עשר של אותה מסכת (דף צח ע"א). בעוד המקור הראשון מתייחס ישירות לנושא העדות, השני הוא דן ישירות במקרה הקצה של אחים תאומים. מיד אחרי הצגת המקורות עבר ר' יוסף קארו לדון בשאלה האם יהיה הדין זהה במקרה של תאומים שאינם התגיירה בעודה בהריון, את דבריו לגבי האפשרות שהאבחה שהוזכרה בפרק השני ביבמות בין דין הנוגע לבית הדין לדין כללי תאפשר היתר גם במקרה זה, הוא סיים ב'צריך עיון'. הפיסקה המקבילה בכסף-משנה מסודרת אחרת. ראשיתה במקור הנוגע לאחים תאומים בדף צח, אחר כך עבר ר' יוסף קארו לעסוק במקרה הקצה של תאומים שאינם התגיירה במהלך ההריון, ורק אחר כך מובאת הסוגיה מהפרק השני ביבמות עם דברי רש"י עליה. הדיון על המקרה הייחודי של תאומים שההריון שלהם התחיל לפני הגיור והסתיים אחריו (מצב המכונה 'הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה') מוצג בכסף-משנה כדיון במשמעות הניסוח 'שנתגיירו' בדברי הרמב"ם, ומפנה במפורש לדבריו בבית-יוסף לחשן משפט:

בית-יוסף חושן משפט סימן לג	כסף-משנה הלכות עדות פרק יג הלכה ב
<p>הגרים אין להם קורבה וכו'.</p> <p>פ"ב דיבמות אמר רב נחמן גרים הואיל ואתו לידן נימא בהו מילתא אחים מן האם לא יעידו ואם העידו עדותן עדות אחים מן האב מעידין לכתחלה אמימר אמר אפילו אחים מן האם נמי מעידין לכתחלה ומאי שנא מערוה דאמר התם יוציא ערוה לכל מסורה עדות לבית דין מסורה וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ופירש</p>	<p>הגרים אינם בדין הקרובים וכו'.</p>

<p>יבמות פ' נושאים על האנוסה גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ומותרין לישא זה אשתו של זה אם מת או גירשה ואמר רבא נמי התם דאמור רבנן אין אבות לעכו"ם לא תימא משום דשטופי זמה דלא ידיע אבל ידיע חיישינן דהא שני אחין תאומים דטפה אחת היא ונחלקה לשתיים וקתני לא חולצין ולא מייבמין דלא חולצים ולא מייבמין וכתב רבינו שנתגיירו כלומר שהיתה הורתם ולידתם שלא בקדושה דאילו הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה הרי הם אחים מן האם ופסילי מדרבנן ואפשר דאע"ג דלידתם בקדושה אם הורתם שלא בקדושה לאו אחים נינהו ולישנא דנתגייר שייך אפילו נתגיירה אמו כשהיא מעוברת שאינו כן כמ"ש בביאור ח"מ</p> <p>וביבמות פרק כיצד אמר רב נחמן (גרים) הואיל ואתו לידן נימא בהו מילתא אחים מן האם לא יעידו ואם העידו עדותן עדות אחים מן האב מעדיין לכתחלה אמימר אמר אפילו אחים מן האם נמי מעדיין לכתחלה ומאי שנא מעריות דאמרינן התם דאסורות ערוה לכל מסורה עדות לב"ד מסורה ופירש"י ערוה לכל מסורה הכל נושאים נשים ואי שרית לקיימה אתי נמי למישרי ערוה בישראל דכ"ע לא ידיע דטעמא דגר משום דקטן שנולד דמי עדות לב"ד מסור ואי נמי מכשרת עדות אחים גרים</p>	<p>רש"י ערוה לכל מסורה הכל נושאים נשים ואי שרית לקיימה אתי למשרי ערוה מישראל דכולי עלמא לא ידיע דטעמא דגר משום דקטן שנולד דמי: עדות לבית דין מסורה ואי נמי מכשרת עדות אחין גרים לא אתי לאכשורי עדות אחין דישראל דבית דין ידיע דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי עכ"ל.</p> <p>ובפרק נושאים על האנוסה אמר רבא הא דאמור רבנן אין אב לגוי לאו משום דשטיפי בזמה דלא ידיע אבל ידיע חיישינן אלא אפילו דידיע נמי לא חיישינן דהא שני אחין תאומים דטפה אחת היא ונחלקה לשתיים וקתני לא חולצין ולא מייבמין והוא הדין לענין עדות דלא חשיב קורבא דידהו. ונראה לי דהיינו דוקא כשהיתה הורתם ולידתם שלא בקדושה או לפחות לידת אחד מהם והורתו שלא בקדושה ולישנא הכי דייק דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי אלמא הורתו ולידתו שלא בקדושה אבל אם לידת שניהם בקדושה אף על פי שהורתם שלא בקדושה הרי הן אחים מן האם ופסולים מדרבנן ואפשר דכוין דעדות לבית דין מסורה כל שאין הורת שניהם ולידתם בקדושה כשרים הם ולישנא דנתגייר שייך אפילו נתגיירה אמו כשהיתה מעוברת וצ"ע</p>
---	--

לא אתו לאכשורי אחים ישראל דב"ד ידעי דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי:
--

ניסוח זה מוכיח בביורור שקטע זה בכסף-משנה מאוחר לקטע המקביל בבית-יוסף, לפחות בגירסתו הסופית.

ג. כתיבה שונה על טקסט זהה

עד כה בחנו דגמים שונים ליחס בין פיסקאות המנתחות את לשון הרמב"ם בחלקים שונים של הבית-יוסף לעומת הכתיבה של ר' יוסף קארו על אותן פיסקאות בכסף-משנה. בכל המקרים הללו, כמו ברוב מוחלט של המקרים בהם עסק ר' יוסף קארו בכתיבתו של הרמב"ם בתוך הבית-יוסף, העיסוק בדברי הרמב"ם בבית-יוסף הוא רק חלק קטן מהטקסט. אמנם, ברוב מוחלט של הסימנים בטור יש עיסוק בשיטת הרמב"ם, וזכור ר' יוסף קארו הבטיח בהקדמתו ואף קיים את הבטחתו, להרחיב את העיסוק בהלכות רלוונטיות מתוך משנה תורה שלא הובאו בטור. עם זאת, ההשוואה בין דברי ר' יוסף קארו על דברי הרמב"ם בשני הספרים, תהיה בדרך כלל השוואה בין דבריו בבית-יוסף שהם חלק מהדיון הרחב יותר בנושא ההלכתי, לבין דבריו בכסף-משנה כשהוא מתייחס לשיטת הרמב"ם על פי סדר דברי הרמב"ם. לכלל זה יש יוצא דופן בולט בהלכות תלמוד תורה. בכתיבת הטור ר' יעקב בן אשר העתיק את פרקים ג-ד בהלכות תלמוד תורה לרמב"ם במלואם, בסדר הפוך, אל תוך הלכות תלמוד תורה בטור יורה דעה סימן רמו.²¹ כתוצאה מכך הטקסט שעליו נכתב כתב ר' יוסף קארו את בית-יוסף זהה לטקסט שעליו כתב את הכסף-משנה, ואינו משולב בדיון רחב יותר. ההשוואה בין שני הטקסטים שפרסם ר' יוסף קארו על דברי הרמב"ם הזהים מגלה כי למרות הדמיון הרב בין שני הטקסטים יש ביניהם הבדלים לא מעטים:

א. אמנם המקורות שר' יוסף קארו הביא לדברי הרמב"ם בשני חיבוריו כמעט זהים, אך לא לחלוטין. כך למשל בביאור להלכה ה' בפרק ג' ברמב"ם הזכיר ר' יוסף קארו בבית-יוסף שתי מקבילות מהבבלי שהם מקור לדברי הרמב"ם, אך רק אחת מהן מופיעה בכסף-משנה. תופעה זוהי גם בביאור להלכה יב באותו הפרק. בנוסף, קיים פער בין הטקסטים השונים במידת ההרחבה של מראה המקום: ברוב המקרים שבהם יש הבדל ברוחב הציטוט יהיה הציטוט בבית-יוסף נרחב יותר (למשל בביאור לפרק ג הלכה א, ופרק ד הלכות ב-ג) אולם אין זה כלל גורף, וישנם גם מקרים הפוכים כמו בביאור לחלקה האחרון של הלכה א בפרק ד.

21 על מקרה מיוחד זה ראו י' זנה, 'טילים במקום שהמציאות והספר - היסטוריה וביבליוגרפיה - נושקים זה את זה', ספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכס, ניו יורק, תש"י, עמודים ר"ט-רל"ב, עמוד רכא הערה 19, וכן י"ד גלינסקי, ארבעה טורים והספרות ההלכתית של ספרד במאה ה-14: אספקטים היסטוריים ספרותיים והלכתיים, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, 1999, עמוד 317.

ב. בכל אחד מהטקסטים מובא מקור שאינו מוזכר בשני. בבית-יוסף יש התייחסות למדרש רבה שאינה מופיעה בכסף-משנה לפרק ג הלכה יב. בכסף-משנה לפרק ד הלכה ה יש הפניה למסכת כתובות כמקור למשפט 'זרוק מרה בתלמידים' שבבית-יוסף אין כל התייחסות אליו. כמו כן, יש בכסף-משנה לפרק ג הלכה ג הפניה לסוגיות הירושלמי שהן מקור לדברי הרמב"ם. בבית-יוסף המשפט מדברי הרמב"ם מופיע כדיבור המתחיל, אך ללא כל תוכן.

ג. הן בבית-יוסף והן בכסף-משנה יש עיון במקורות בטר תלמודיים שאין במקור השני: בכסף-משנה לפרק ד הלכה ג יש דיון ארוך בדברי הראב"ד, הרי"ף והר"ן שאינו מופיע בבית-יוסף. בבית-יוסף יש דיון בדברי הרשב"ץ וההגהות מרדכי שאינו מופיע באופן ישיר בדיון המקביל לו בכסף-משנה על פרק ג הלכה י, שידון להלן. כמו כן יש בסופו של הסימן בבית-יוסף ציטוט מדברי רבינו ירוחם שאינם מופיעים בכסף-משנה כלל.²²

ההבדלים הללו בין הבית-יוסף והכסף-משנה ששניהם נכתבו בידי אותו אדם ודנים בטקסט זהה, יכולים להיות בחלקם תוצאה טבעית של כתיבתם בתקופות שונות,²³ אך אין בכך להסביר את מלוא הפער ביניהם. דומה כי ר' יוסף קארו הציב לעצמו מגמות שונות בכל אחד מהחיבורים שבאות לידי ביטוי בדיון מסוג שונה מעט ובשימוש במקורות שונים, אף שבשני המקרים הדיון בדברי הרמב"ם הוא חלק מיעדי הספר, ההתמקדות בפרשנות הרמב"ם עצמו בכסף-משנה, לעומת ההסבר של שיטת הרמב"ם בהקשר ההלכתי בבית-יוסף, מובילים לתוצאה שונה. ניתן להמחיש זאת באמצעות הבדל בולט בין הבית-יוסף והכסף-משנה על הלכות תלמוד תורה, אשר בניגוד להבדלים שציינתי עד כה, אינו נוגע למקורות שבהם נעשה שימוש בכל אחד מהספרים.

הסעיף בכסף-משנה על דברי הרמב"ם בפרק ג הלכה י, הוא אולי הארוך ביותר בחיבור כולו. זהו עימות חזיתי ומפורט עם גישת הרמב"ם המתנגדת לכך שתלמידי חכמים יקבלו שכר עבור תורתם. בבית-יוסף על אותה הלכה ברמב"ם הסתפק ר' יוסף קארו באמירה כללית: 'ובאמת לא נהגו חכמי הדורות כמותו, והראיות שהביא לדבריו יש לדחותם ואדרבה יש להביא ראיות להחזיק ביד הנותנים והמקבלים וכן ראוי לעשות...'. מיד אחר כך, עבר ר' יוסף קארו לדיון בדבריהם של הרשב"ץ וההגהות מרדכי, שכאמור אינם מוזכרים בכסף-משנה. בפירושו לרמב"ם בכסף-משנה, שבו שיטת הרמב"ם היא מוקד הדיון, ביצע ר' יוסף קארו את המלצת עצמו בבית-יוסף, וכתב בהרחבה נגד ראיותיו של הרמב"ם לכך שאין להתפרנס מתלמוד תורה, ובעד המשך התמיכה הכלכלית בלומדי התורה. בבית-יוסף ההלכתי שבו הדיון בשיטת הרמב"ם אמור להוביל למסקנות מעשיות,

22 תוספת של קטע המתייחס לדברי רבינו ירוחם בסוף נושא או סימן בבית-יוסף היא תופעה חוזרת. ראו קלמן, (הערה 2 לעיל), עמוד 129 ובהערה 39 שם.

23 אהרונוב (לעיל הערה 14) דן במקבילה זו בין הבית-יוסף לכסף-משנה בעמודים ת"ק-תק"ד שם הציב כתשתית לדיון את ההנחה, שאינה מוכרחת, שהכסף-משנה כאן קדם בהכרח לבית-יוסף.

המשקל של הדיון העקרוני שונה, ומשקל שונה ניתן גם לדיונים ההלכתיים בדברי מחברים אחרים.

רמז למודעות של ר' יוסף קארו עצמו לפער בין כתיבתו על הנושא בכתביו השונים ניתן למצוא בדבריו על הנושא בהזדמנות שלישית, בסימן השני בשו"ת אבקת רוכל.²⁴ בדבריו שם על זכויותיהם הכלכליות של תלמידי חכמים ביחס לקהילה, כתב ר' יוסף קארו:

והנני משיב ואומר כי זה שלשי' שנה כשכתבתי ביאור להרמב"ם ז"ל כשהגעתי להלכות תלמוד תורה פרק ג' כתבתי על דברי הרמב"ם שם ובפירושו המשנה שהאריך למעניתי נגד האומרים שראו שיעזרו לחכמים ולתלמידים שתורתם אומנותם ועם היות כי רוב חכמי התורה היו נוהגים כן כמו שמבואר בדבריו סתר ראיותיהם והביא ראיות לדבריו ואני טענתי בעד מנהג חכמי התורה ותירצתי כל מה שהקשה עליהם והבאתי כמה ראיות לדבריהם כדי ה' הטובה עלי והעולה מכלל דברי שם כי מי שילמד לשם שמים ואח"כ אי אפשר לו אם לא יטול שכר מותר. וזה נחלק לג' חלקים אם שיטול שכר מאבי הבן ללמוד בנו או ללמדו ואם שיושב ולומד וכל הבא לקורבה אל המלאכה יקרבחו לתורה ולמצות ואם שיושב ודן דין אמת לאמתו וכל אלו החלקים למדנו התרם מפ' שני דיני גזרות כו' ע"כ לשוני שם.

קטע זה משמעותי לענייננו בראש ובראשונה כתייעוד של משך היצירה הארוך של פירושו של ר' יוסף קארו למשנה תורה לרמב"ם. פרק הזמן 'שלשים שנה' אותו הוא מזכיר כמועד כתיבת הטקסט שבו הגיב לדברי הרמב"ם בנוגע לאפשרות של תלמידי חכמים להתפרנס מלימוד התורה הוא מספר טיפולוגי, ואין סיבה להניח שמדובר בתיארוך מדוייק. בה בעת, מניסוח זה ברור שמדובר בשנים רבות, ונראה שר' יוסף קארו הניח שקוראיו יבינו למה הוא מכוון כשהוא מזכיר את כתיבתו על הרמב"ם. יחד עם זאת, כמו בבית יוסף כולו, גם כאן לספרו על הרמב"ם אין כותרת רשמית. דבריו בפסקה זו אכן מנוסחים באופן כמעט זהה לפסקה מתוך הכסף-משנה להלכה י בפרק השלישי מהלכות תלמוד תורה לרמב"ם כפי שהיא בידינו. ההפניה העצמית של ר' יוסף קארו בשו"ת שלו דווקא לביאורו לרמב"ם ולא לבית יוסף המפורסם, מצביעה על כך שהפער הטקסטואלי בין כתביו השונים הוא מודע ומוצהר.

24 י' קארו, אבקת רוכל, דפוס אפסט מונזון ודפוס התחיה, ירושלים תש"כ, ד"צ לייפציג תרי"ט, סימן ב'.

ד. כסף-משנה ובדק-הבית

בראשית המאה ה-17, כחצי מאה אחרי שהודפס הבית-יוסף, הובאו לדפוס מקבצים של הגהות של ר' יוסף קארו עצמו לספרו, תחת הכותרת 'בדק-הבית'.²⁵ הספרון כולל סוגים שונים של הוראות מחיקה ותוספת לטקסט המקורי של הבית-יוסף. במאות השנים הבאות ישולב עיקר תוכן 'בדק-הבית' בתוך הדפסות הבית-יוסף עצמו בתוך סוגריים מרובעות. מי שהביא את ההגהות לדפוס הוא בנו של ר' יוסף קארו, יהודה, שהיה ילד קטן בעת שאביו נפטר בשנת 1575. תשומת לב למקרים שבהם יש בבדק-הבית התייחסות מפורשת לכסף-משנה,²⁶ והשוואה של הגהות נוספות בבדק-הבית לבית-יוסף מחד ולכסף-משנה מאידך, מוסיפה נדבך נוסף להבנת תהליכי העבודה של ר' יוסף קארו לאורך השנים, ומספקת כלים נוספים לתיארוך שלבים שונים של עבודתו.

אף שאין בידינו לקבוע את המועד המדויק שבו יצר ר' יוסף קארו את ההגהות, סביר שכבר כתב אותן לפני מועד הפרסום של הכסף-משנה בשנות השמונים לחייו, כשלושה עשורים לאחר הדפסת הבית-יוסף. השערה זו מתחזקת לאור התכתבות שלו עם קוראיו משנות החמישים של המאה ה-16, במהלך ההדפסה הראשונה של הבית-יוסף, שהתפרסמה יחד עם ההגהות.²⁷ התכתבות זו מעידה כי כבר אז תכנן ליצור ולפרסם רשימות של תיקונים בטקסט של הבית-יוסף שזה עתה הודפס. בה בעת, ידוע לנו שהנוסח שבידינו אינו זהה לזה שיצא תחת ידו של ר' יוסף קארו. דוגמה לשינוי נוסח התיקונים במקרה שבו המדפיס התערב בנוסח הטקסט מופיעה בבדק-הבית לבית-יוסף לחשן משפט סימן רל, שם נכתב:

בהעתקת הספר כתוב כאן פלפול על דברי הרמב"ם והרב המגיד ולא חשתי להדפיסו משום דאות באות הוא מה שכתוב בכסף-משנה פרק י"ז מהלכות מכירה.

קשה לדעת מה גרם למדפיס לשים לב דווקא למקרה זה של מקבילה בין שני החיבורים, ולהימנע מלהעתיק את הטקסט המקביל, שכן קיימים מקרים נוספים שבהם יש כסף-משנה מקביל שניתן היה להפנות אליו. יש לציין כי הקירבה בין טקסטים בבדק-הבית לטקסטים בכסף-משנה, אף אם אינה מאפשרת לקבוע איזה מהם נכתב ראשון, מחזקת את ההנחה ששניהם נכתבו לאחר השלמת הבית-יוסף.

25 דפוס מ' די מדינה, שלוניקי, שס"ה, דפוס זאניטו זאניטי, ויניציאה, שס"ו.

26 מקרים כאלה יש בבדק-הבית לאבן העזר סימן קנה ולחשן משפט בסימנים יד, פט, רכב, רל, רמד, רפז, רצו, רצח, שה.

27 ראו בדק-הבית, סלוניקי דף ע"א ע"ב. כיוון שר' יוסף קארו כתב שם שהוא עדיין טרוד בסיום עריכת הבית-יוסף, יש לתארך אותו לשנים שבין 1550 כשהכרך שבו המכתב דן פורסם לראשונה, לבין שנת 1554 שבו הסתיימה העריכה של הכרך האחרון.

הגהות רבות בבדק-הבית מקבילות לכסף-משנה אף שהטקסטים אינם זהים מילולית. כטעימה מתופעה זו אציג את ההערה שר' יוסף קארו ביקש להוסיף לבית-יוסף, חשן משפט מג, ואת הזיקה שלה לכסף-משנה על הלכות מלוה ולווה פרק כג הלכה ב. ההלכה הנדונה עוסקת בשטר הלוואה שהתאריך בו מאוחר לתאריך ההלוואה הממשי. הטור בחשן משפט מג, בדברים שאליהם התייחס ר' יוסף קארו בבית-יוסף, כתב ששטר כזה יהיה כשר כשלא כתוב בו במפורש שהוא מאוחר, רק בתנאי שיהיה כתוב בו 'דאיקני'. בדבריו של הרמב"ם בפרק כג בהלכות מלוה ולווה אין התייחסות לתנאי זה. בטקסט המקורי של הבית-יוסף לחשן משפט מג הציג ר' יוסף קארו את הסוגיה התלמודית ממסכת בבא בתרא שהיא המקור לדין, ואחר כך הציג בהרחבה את דברי המגיד-משנה על דברי הרמב"ם, ואף הוסיף מקורות נוספים שמצדדים כולם באותה שיטה שהמגיד-משנה העמיד כחולקת על שיטת הרמב"ם. בבדק-הבית ביקש ר' יוסף קארו להוסיף מספר משפטים, למה שכתב בכסף-משנה על ההלכה שאליה הגיב המגיד-משנה ושדבריו הובאו בהרחבה בבית-יוסף. משפטים אלה מקבילים מבחינת התוכן אף כי בניסוח מעט שונה:

כסף-משנה הלכות מלוה ולווה פרק כ"ג הלכה ב	בדק-הבית לבית-יוסף לחשן משפט סימן מ"ג
<p>כתב ה"ה ותמה בדברי רבינו איך לא ביאר חילוק זה במאוחרין וכו'.</p> <p>ולי נראה שלא הוצרך לבאר כן שמאחר שתלה כשרות המאוחרים מפני שהורע כחו של בעל השטר ממילא משמע דהיכא דייפה כחו שלא כדין פסולים</p>	<p>ולי נראה שגם הרמב"ם סבור כן ומה שתמה עליו הרב המגיד למה לא ביאר שיש חילוק בין כתב דאקנה ללא כתב דאקנה י"ל שלא הוצרך לבאר כן שמאחר שכתב שכשרות המאוחרים הוא מפני שהורע כחו של בעל השטר שאינו טורף מזמן הכתוב בשטר ממילא משמע שאם הוא בענין שייפה כחו שלא כדין דהיינו אם לא כתב דאקני שהם פסולים</p>

כלומר, בניגוד לטקסט של הבית-יוסף, שממנו משתמע שר' יוסף קארו מסכים עם ההנחה שיש מחלוקת בין שיטת הרמב"ם לשיטתם של ראשונים אחרים, בבדק-הבית ובכסף-משנה הוא מסביר שכלל לא קיימת מחלוקת מהותית ביניהם. ההשוואה בין שלושת הטקסטים משקפת תהליך בן שני שלבים לפחות, שבראשון ביניהם נכתב הטקסט של הבית-יוסף, ורק בשלב מאוחר יותר נכתבו הטקסטים של בדק-הבית והכסף-משנה במקביל או בזה אחר זה.

האפשרות שר' יוסף קארו עבד במקביל על הכסף-משנה ועל ההגהות לבית-יוסף יכולה להסביר היבטים אחרים בתכנים שיש בבדק-הבית. כך למשל, השערה זו יכולה להסביר את העובדה שיש נתח מכובד מההגהות שבבדק-הבית שהם תוספת מדברי הרמב"ם. אין ספק שדבריו של הרמב"ם היו בידי ר' יוסף קארו בזמן שכתב את הבית-יוסף, והוא לא פגש בהם לראשונה רק לאחר הדפסתו, כך שלא יתכן להסביר שהסיבה

לכך היא היעדר היכרות עם התכנים בזמן העבודה על הגירסה של הבית־יוסף שפורסמה בשנות החמישים של המאה ה־16. קל להסביר תופעה זו בכך שר' יוסף קארו שב ועבר על כל כתביו ההלכתיים של הרמב"ם בעודו כותב את הכסף־משנה, ותוך כדי עבודתו הוסיף מתוכו אל קבצי ההגהות שיצר, קטעים שראויים היו להיות בבית־יוסף אך לא נכנסו לגירסתו המקורית.

יתכן שאפשר להסביר כך גם את התוספות בבדק־הבית מתוך הירושלמי. השימוש הנרחב שעשה הרמב"ם בתלמוד הירושלמי כבסיס לקביעת הדין במשנה תורה,²⁸ חייב את ר' יוסף קארו לעיין בו בהתמדה תוך כדי השלמת הכסף־משנה, בניגוד לשימוש המוגבל בירושלמי בכתיבת הבית־יוסף. תיאור מציאות זה יכול להסביר מקרים של מציאת מקור מהירושלמי לדברים שבבית־יוסף רק בבדק־הבית, שר' יוסף קארו לא היה מודע לו לפני כן. דוגמה מובהקת למצב כזה יש בבית־יוסף לאבן העזר סימן קעח. בנוסח המקורי של הבית־יוסף, זיהה ר' יוסף קארו את המקור ברמב"ם לקביעה שאדם יכול להגדיר אפילו בני משפחה של אשתו ככאלה שהתייחדות איתם תכניס אותה לקטגוריה ההלכתית של אישה סוטה. בהמשך דבריו חיפש את מקורותיו של הרמב"ם, והתייחס לסוגיה במסכת כריתות בתלמוד הבבלי, וכן לסוגיה במסכת סוטה ודברי הפרשנים עליה:

קינא לה משנים שאמר לה אל תסתרי עם פלוני ופלוני ונסתרה עם שניהם כאחד ושהתה כדי טומאה אפילו הם שני אחיה או אביה ואחיה אסורה עד שתשתה. כן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק א והוא מדתנן בפרק קמא דכריתות המקנא לאשתו על ידי אנשים הרבה ובגמרא מנלן דכתיב זאת תורת הקנאות תורה אחת לקינויין הרבה ובפרק ב דסוטה תנו רבנן זאת תורת הקנאות מלמד שהאשה שותה ושונה וכו' עד שני אנשים ושני בועלים ופירש רש"י וכו' והקשו בתוספות וא"ת הא דרשינן ליה בפרק ב דכריתות שאדם מביא קרבן אחד אפילו קינא לאשתו על ידי אנשים הרבה וכו' עד ושותה שנית.

בהגהות שבבדק־הבית, ביקש ר' יוסף קארו למחוק את כל ההסבר שאחרי איזכור הרמב"ם, ולהחליפו במקור אחר, מהירושלמי:

והוא ירושלמי בריש סוטה ופסק כמאן דאמר הכי וצריך להעביר הקולמוס על מדתנן בפרק קמא דכריתות עד ושותה שנית.

בכסף־משנה על ההלכה הזו בדברי הרמב"ם (הלכות סוטה פרק א הלכה ג) נוכל למצוא הפניה לסוגיה בתלמוד הירושלמי, והתייחסות רחבה יותר אליה, ובסוף הדברים הפניה קצרה למסכת כריתות:

28 ראו י"א טברסקי, מבוא למשנה תורה לרמב"ם, ירושלים, תשנ"א, עמוד 42; מ' אלון, המשפט העברי: תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו, כרך ב', ירושלים, 1978, עמוד 982.

קינא לה על שנים כאחד וכו'. בירושלמי ריש סוטה מהו שיקנא לה משני בני אדם כאחת רבי יודן אמר במחלוקת מאן דאמר מקנא מאביה ומבנה מקנא לה משני בני אדם כאחת רבי יוסי בעי מקנא לה ממאה בני אדם ואף על גב דאמר רבי יודן שהיא מחלוקת פסק כמאן דאמר דמקנא לה משני בני אדם משום דמקמי הכי מיתניא בסתם דמקנא לה מאביה ומאחיה ועוד דרבי יוסי סבר הכי דבעי דקאמר לשון רצון הוא ואבעל קאי והכי קאמר אם רצה מקנא לה ממאה בני אדם כאחת ובפרק שני דכריתות תנן חמשה מביאין קרבן אחד על עבירות הרבה וחד מיניהו המקנא לאשתו על ידי אנשים הרבה.

קטע זה מוכיח שההגהה בבדק־הבית מקבילה לכסף־משנה, ושניהם משקפים שינוי באופן שבו הבין ר' יוסף קארו את הרמב"ם בזמן כתיבת הבית־יוסף, והכרה במקור מהירושלמי כבסיס לדברים שבמשנה תורה. לאור זאת ניתן לטעון שגם מקרים נוספים של תוספות בבדק־הבית שמקורן בירושלמי נוספו במהלך העבודה על יצירת הכסף־משנה.

סיכום

הכתיבה על אותם קטעים מדברי הרמב"ם בספרים השונים של ר' יוסף קארו מאפשרת להשוות בין דברים שונים שכתב על טקסט זה, ומתוך כך לזהות מאפיינים של החיבורים השונים, ולשרטט התפתחויות בתהליכי היצירה לאורך עשרות שנות עבודתו. המבט הפנורמי שמאפשרים המופעים השונים של פרשנות הרמב"ם בספריו השונים של ר' יוסף קארו, תורם להבנת כל אחד מספריו בנפרד כמו גם מעשיר את הבנתנו את יצירתו כמכלול.

חלק מההבדלים בדבריו על אותם קטעים ברמב"ם במקרים שונים יכולים להיות מוסברים כתולדה של העריכה החלקית של הכסף־משנה שאינו עשוי מעור אחד. אולם עיון במקרים כמו פרקים ג-ד בהלכות תלמוד תורה מלמדים שר' יוסף קארו הפריד בין יעדים שונים בפרשנות הרמב"ם שחלקם היו בעיניו משותפים לשני החיבורים, ואחרים התאימו לדעתו רק להעמדת דברי הרמב"ם עצמו במרכז בכסף־משנה, או לדיון ההלכתי בבית־יוסף. נוסף להבדלי התוכן המכוונים, חלק מההבדלים בין הדברים שר' יוסף קארו כתב על אותם קטעים בדברי הרמב"ם נובעים מפערי הזמנים בין כתיבת הטקסטים השונים, ובחלק מהמקרים המעקב אחרי השינויים מאפשר לקבוע את סדר הכתיבה והקשר בין הקטעים.

אף שמועד פרסום הספרים השונים שר' יוסף קארו כתב ידוע, קיים פער ברור בינו לבין זמן הכתיבה והעריכה של החיבורים השונים. הבית־יוסף הודפס לראשונה לאורך שנות החמישים של המאה ה-16, לאחר כשלושים שנות עבודה על החיבור. הכסף־משנה הודפס לראשונה בשנות השבעים של אותה המאה, אך קיימות עדויות ברורות לכך שר' יוסף קארו החל ליצור את פרשנותו לרמב"ם שנים ארוכות קודם לכן. ההגהות שפורסמו תחת הכותרת בדק־הבית הודפסו לראשונה רק בעשור הראשון של המאה ה-17, עשרות

שנים לאחר פטירת מחברם, אך עדויות לכך שר' יוסף קארו תכנן להכין ולהפיץ הגהות כאלה קיימות כבר משנות החמישים של המאה הקודמת. בנוסף לקושי לתארך את זמן כתיבת ההגהות, ברור שעורכי הקובץ התערבו בטקסט בהיקף שאינו ברור די צרכו. פערים אלה מקשים על תיארוך ודאי של תהליכי הכתיבה של ר' יוסף קארו, ועל האפשרות לקבוע את סדר הכתיבה של הספרים השונים והיחס ביניהם.

העיון בקטעים העוסקים באותן הלכות של הרמב"ם בספרים השונים יכול לשמש ככלי עבודה לזיהוי תהליכי התפתחות לאורך שנות עבודתו של ר' יוסף קארו, ולאיתור הדהודים מפורשים וסמויים בין חיבוריו השונים. בחינת המקורות באופן זה מעלה כי העבודה על פרשנות למשנה תורה החלה לפני השלמת הבית-יוסף, ויתכן שחלק משמעותי מהחיבור כבר היה קיים ואולי אף נגיש לציבור בדרך כלשהי, שאינה ידועה לנו, אך החיבור לא היה שלם בשלב זה וטרם זכה לשמו. לאחר השלמת הבית-יוסף והדפסתו המשיך ר' יוסף קארו לעבוד על הכסף-משנה, ובמקביל הוסיף מסקנות מעבודתו על המשנה תורה להגהותיו על הבית-יוסף שהפכו לספר בדק-הבית. העבודה של ר' יוסף קארו על יצירת הכסף-משנה הובילה לא רק לחידושים בבדק-הבית לגבי קטעים על הרמב"ם שנדונו בטקסט המקורי של הבית-יוסף, אלא גם לאיתור מקורות נוספים בכתבי הרמב"ם שלא הוזכרו בבית-יוסף, וכן מקורות מהתלמוד הירושלמי שלא אותרו לפני הדפסת החיבור לראשונה.

ר' יוסף קארו היה יוצר פורה, שיצירתו הספרותית נמשכה למעלה מיובל שנים לפחות מאז ראשית כתיבת הבית-יוסף בשנת 1522 ועד לפרסום הכסף-משנה בשנות ה-70. המסקנות שעולות מעיון בכתיבתו על דברי הרמב"ם מעשירות את הבנתנו את דיוקנו כיוצר שמשתמש בחומרים שכתב בהקשרים שונים, אך בו זמנית ממשיך לעדכן ולשנות אותם. זאת באמצעות תוספות ושינויים על גבי הטקסט הקיים באופן שנשמע ברצף הטקסט ואינו בולט אלמלא ההשוואה לטקסטים אחרים.